

Por Dios y por España

75 ANYS DESPRÉS DEL FINAL DE LA GUERRA, LA MEMÒRIA DELS VENCEDORS ROMAN A L'ESPAI PÚBLIC VALLESÀ MÉS DEL QUE PODRIA SEMBLAR

Text: **Diego Sola**

Una creença generalitzada entre els vallesans d'avui, especialment entre els més joves, és la inexistència de vestigis franquistes a casa nostra. S'ha acceptat que l'amnèsia col·lectiva propiciada per la Transició espanyola en l'ambient polític i social va estendre's també a l'espai públic, on –més enllà de les sí habituals plaques del *Ministerio de la Vivienda* amb jou i fletxes en algunes façanes d'habitatge oficial– res no evoca ni la guerra ni la victòria dels nacionals. Tampoc la llarga dictadura de quasi quatre dècades. S'hi suma, a més a més, la sensació que la Catalunya autònoma dels darrers trenta anys ha desterrat dels paisatges quotidians tota evidència del que va passar, més que en altres zones de l'Estat espanyol on topònims (Llanos del Caudillo, Ciudad Real) i monuments (l'Arc de la Victòria, Madrid) encara són ben presents. Això no és cert. Tot i que en una dimensió molt menor, l'espai públic vallesà no només reté els vestigis dels vencedors sinó que, a més, aquests són de primera hora, dels mesos immediatament posteriors a aquell hivern de 1939 en que el Vallès va ser definitivament “liberado”.

De Sabadell al monòlit de Corró

La nit del 15 al 16 d'agost de 1936 un home de 45 anys és arrencat per la força de casa seva, a Sabadell, i ficat en una camioneta que pren un rumb incert. De matinada, un matrimoni de

masovers d'un casal de Corró d'Amunt escolta uns trets enmig del silenci de la fosca. Quan clareja, la parella troba un cadàver a la cuneta de la carretera que puja cap al poble. No saben què fer-ne. No saben qui és. No han vist mai aquell home. Passa per allà un marrec del poble, que s'atreveix amb les despulles de mort i, entre les seves butxaques, troba un llapis. Un llapis... Sembla d'aquells que regalen per fer publicitat del negoci. Hi diu: “Casa Gamell– Sabadell”. Finalment, s'enduen el cadàver anònim al cementiri, a Corró d'Avall, i l'enterren en una fosa comuna. Ningú

no tornarà a preguntar per aquell cos inert fins acabada la guerra.

Tres o quatre anys més tard, aquella cuneta és sacralitzada amb l'erecció d'un petit monòlit. Sota una creu de rectes línies s'inscriu la següent exhortació als passavolants: “*Caminante. Ruega a Dios por Francisco Baygual Bas, de 45 años, casado, vecino de Sabadell, asesinado en este sitio por la barbarie marxista el 16 de agosto de 1936. Murió por Dios y por España*”. Tal com explica en les seves memòries Pau Maria Llonch, tradicionalista que va integrar el primer ajuntament franquista de Sa-

A la imatge, la inscripció del monòlit dedicat a Francesc Baygual, a Corró d'Amunt.

Foto: **Diego Sola**

badell, la família de Paco Baygual –que és com el coneixien els seus– va tancar l'episodi de la seva desaparició l'estiu de 1939: després de moltes indagacions van acabar exhumant el cadàver al cementiri franquès. Però qui era realment en Paco Baygual? Josep Lluís Martín Berbois l'ha documentat bé com un molt destacat membre de la Lliga sabadellenca (“El destí dels membres de la Lliga Catalana de Sabadell des de 1936 fins als primers anys del franquisme”, *Arraona: revista d'història*, núm. 28, 2004). Baygual era un industrial tèxtil catalanista, i catòlic, que després del 1939 va passar a ser un màrtir commemorat al peu dels camins, indefectiblement lligat a l'inseparable binomi franquista: *Dios-España*. Setanta-cinc anys després, al quilòmetre 5 de la BV-5151, el *caminante* encara topa amb una estela que sembla lligar per sempre el destí del nom de Francesc Baygual amb la missió de la *Santa Cruzada*, sense saber ben bé si això fou realment així.

El cementiri: record i memòria privada

Sense moure's del cementiri on van identificar el cadàver de l'industrial sabadellenc, a Corró d'Avall, pot trobar-se un altre vestigi memorialístic del final de la guerra a la nostra comarca. És un senzill panteó familiar d'un personatge que pràcticament no va viure la guerra però que, un cop acabada, va ser elevat a la categoria de màrtir de la pàtria. Joaquim Gay Borràs, general de divisió d'artilleria reusenc instal·lat a Granollers, estava a punt de complir seixanta-nou anys quan el van treure de casa i el van matar un 21 de juliol de 1936, tres dies després del fallit cop d'estat militar

La creu i el monolit dedicat a Francesc Baygual.

Foto: Diego Sola

que desembocà en la guerra. A partir de 1939 la família va fer de la seva tomba a les Franqueses un espai de record i glorificació de la causa nacional, considerant-lo un caigut “*por Dios y por España*”, com resa la seva làpida.

El cas d'aquest militar, que abans de la República havia estat gentil home de cambra del rei Alfons XIII, il·lustra una altra fita essencial per a la victòria dels nacionals en la memòria pública: la *Causa General*. L'abril de 1940, només un any després del final de la guerra, el Tribunal Suprem dona el tret de sortida al macroprocés judicial més gran de la història d'Espanya: la *Causa General* sobre la dominació roja que s'autodefineix com un “*proceso inquisitivo*” que té per objectiu final registrar tots els crims comesos

en el bàndol republicà “*fruto de unas mismas inspiraciones al servicio de los más perversos ideales*” (BOE, 4 de maig de 1940). Es tracta, en definitiva, de reescriure la història per reparar els danys comesos a les persones i institucions vinculades al nou règim des d'una estratègia repressiva i persecutòria. La vídua del general Gay va testificar en un expedient de desenes de pàgines que acabava dictaminant que el militar “*fue asesinado por los rojos-separatistas*”. L'abast de les indemnitzacions, restitucions patrimonials o pensions –com les de viduïtat i d'altres per a les famílies dels caiguts pel *Movimiento Nacional*– anava lligat a la Causa General, un poderós instrument repressiu però, també, d'imposició de la memòria.

La petja vivent dels vencedors en el territori vallesà

Reparació històrica en democràcia: la capella de Parpers

A tocar de la frontera del Vallès amb el Maresme, entre els termes de la Roca i Argentona, s'alça, imponent i sòbria a la vegada, una petita capella erigida poc després del final de la guerra al coll de Parpers. La primera pedra, de fet, es va col·locar encara amb la guerra per acabar, el 17 de febrer de 1939, en un gran acte polític i religiós que va aplegar les noves autoritats franquistes del Vallès Oriental i el Maresme. Encara fins a mitjans de la dècada dels noranta aquest espai rememorava, amb la seva inscripció al damunt de l'arc del temple, els "*caídos por Dios y por España*", convertint-se també en un espai d'encontre de grups feixistes. Després d'una llarga polèmica local que va ser objecte de debat arreu de la comarca es va optar per reconvertir aquest particular i petit *Valle de los Caídos* vallesà en un espai de record per a totes les víctimes del conflicte amb la següent inscripció: "Per tots els morts de la Guerra Civil. 1936-1939".

Foto: Josep Prims

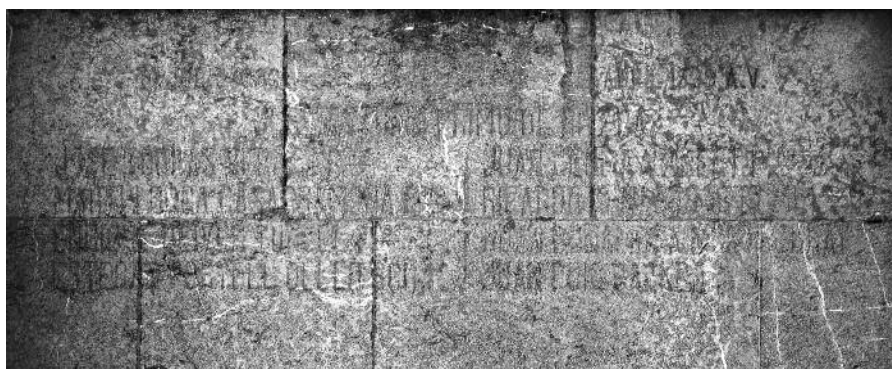
Inventariar la memòria del 39

La Generalitat de Catalunya, a través del Memorial Democràtic i en col·laboració amb les universitats del país, va desenvolupar entre els anys 2008 i 2010 el Cens de simbologia franquista de Catalunya, un exhaustiu inventari de símbols i elements vinculats al règim franquista que romanen en el territori. Si aquesta mirada es focalitza en l'any 1939 i, més concretament, en la geografia comarcal, es copsa la petja encara vigent de la memòria pública resultant del final de la guerra. En el següent llistat es mostra la localització d'aquells vestigis memorialístics dels primers moments de postguerra que han arribat als nostres dies, referenciant –concretament– els que buscaven imposar una selectiva i desmemoriada memòria històrica.

- **Castellar del Vallès, 1939.** Gravat dels *caídos* a la façana de l'església parroquial (sense menció de morts republicans)
- **Corró d'Amunt, 1939.** Estela amb creu a Francesc Baygual (reprodueix el "*murió por Dios y por España*").
- **Corró d'Avall, 1939-1940.** Làpida al general Gay Borràs, mort "*por Dios y por España*" (panteó familiar al cementiri).
- **Ripollet, 1939.** Obelisc als caídos traslladat al cementiri (readaptat en democràcia)
- **La Roca del Vallès, 1939-1940.** Conjunt arquitectònic amb capella "*a los caídos por Dios y por España*" al Coll de Parpers (inscripció modificada en democràcia)
- **Sant Celoni, 1939.** Creu dels caídos (moguda des de l'antiga plaça dels *Caídos* [comte del Montseny] al cementiri).

El carrer: memòria pública dels caiguts

A partir de la primavera de 1939 les noves autoritats i corporacions locals franquistes van ser conscients de la urgència de reparar públicament els noms d'aquells que havien perdut la vida en el transcurs de la guerra per la seva vinculació –sovint explícita, d'altres, involuntària– al bàndol guanyador. Una

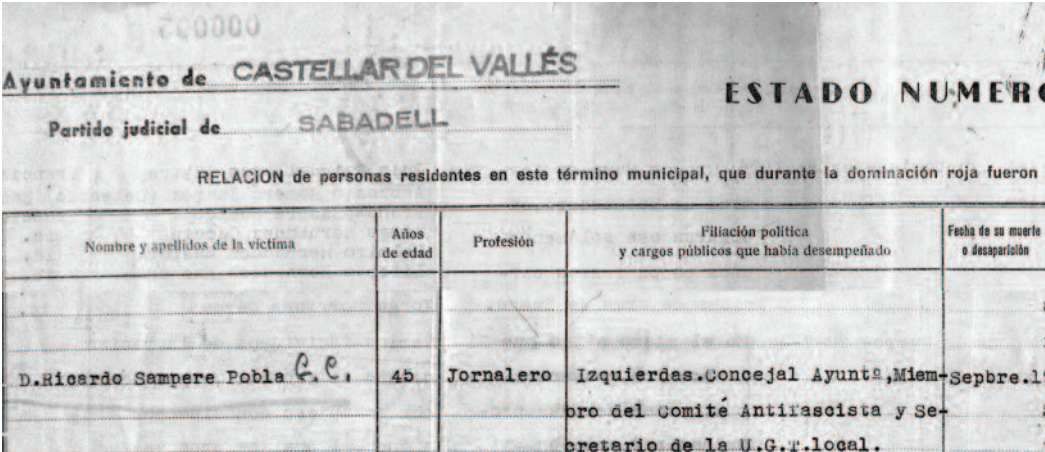
A la imatge, i desdibuixats pel pas del temps, els noms dels caídos a l'església de Castellar del Vallès, on no hi consta, però, Ricard Sampere, per les seves conviccions esquerranes.

Foto: Josep Prims

d'aquestes actuacions primerenques que roman fins els nostres dies és també una prova del barroerisme de la política de memòria immediatament posterior a la guerra. A la façana de l'església de Sant Esteve de Castellar del Vallès hi ha vuit noms gravats: són els morts a Castellar durant la guerra, inscrits als murs del temple durant aquell 1939. En repassar els expedients de la *Causa General* de Castellar, però, es veu com a la vila van morir-hi nou i no vuit individus. El novè, Ricard Sampere, és classificat en la llista de morts com a *"jornalero; de izquierdas, concejal del ayuntamiento, miembro del comité antifascista y secretario de la UGT local"*. Per a les noves autoritats municipals el seu lloc en la memòria pública no pot ser altre que l'espai de la no-memòria: el silenci i l'oblit.

Naturalment, una actuació prioritària de les noves corporacions passa per rebatejar els noms de places i carrers. Els morts patrimonialitzats pel franquisme són els principals protagonistes d'aquesta nova política envers el nomenclàtor urbà, al costat de l'enaltiment del nou cap d'estat, juntament amb José Antonio Primo de Rivera i els generals victoriosos. Més específicament, el record –la memòria– des del ressentiment i el dolor esdevé més important que res en els primers moments. A Sant Celoni s'inaugura amb tota la pompa del nacionalcatolicisme una creu de pedra de tres metres d'alçada a la nova *plaza de los Caídos* (actual plaça comte del Montseny). Dècades més tard, amb la democràcia, aquesta creu es traslladarà al cementiri municipal, on és ara.

La seqüència és la mateixa arreu de la comarca. Les places de los *Caídos* són les primeres a substituir antigues no-

Nombre y apellidos de la víctima	Años de edad	Profesión	Filiación política y cargos públicos que había desempeñado	Fecha de su muerte o desaparición
D. Ricardo Sampere Poble	45	Jornalero	Izquierdas. Concejal Ayuntamiento, Miembro del Comité Antifascista y Secretario de la U.G.T. local.	Septiembre 1939

En el llistat de morts durant la "dominación roja", s'insisteix en la filiació política de Ricard Sampere com a regidor de l'ajuntament i membre actiu del Comitè Antifeixista i de la UGT. Foto: Josep Primis

menclatures. A Terrassa, l'actual plaça del Doctor Robert commemora des de la primera hora els seus caiguts durant la guerra, tot i que no s'hi instal·la el monumental (i controvertit) memorial escultòric fins cinc anys més tard, avui dia conservat al cementiri de la ciutat, amb un soldat nacional al costat d'un croat medieval. A Granollers, a l'antiga portalada lateral de la malmesa església de Sant Esteve, un personatge que segurament no hagués tingut més transcendència històrica si no fos per la seva mort prematura a la batalla de l'Ebre al servei de Franco, guanya el record a l'espai públic... fins avui. La plaça Manel Montanyà homenatja un jove estudiant de Medicina que formava part del requetè tradicionalista de Granollers i que va lluitar en el bàndol nacional des de l'inici de la contesa fins que el 1938, amb vint-i-quatre anys, va perdre la vida a Calaceit (el Matarranya) esdevenint, així, referent memorialístic per al franquisme granollerí (Joan Caballeria, *Els personatges granollerins dels nostres carrers*, 1999).

La nova memòria pública barreja l'homenatge a figures inapel·lablement nacionals amb l'apropiació del record en altres casos. Redimensiona, a més, l'espai, convertint carrers de tota la vida en grandiloqüents avenides, com és el cas de Parets, que veu mudar el seu vell carrer major –transitoriament carrer Durruti durant la guerra– per avenida Calvo Sotelo, el mateix 1939 (Roger Primis, *Història i element simbòlic al Vallès Oriental*, 2003, inèdit). Novament els morts, esdevinguts màrtirs, són trets a l'espai públic com a símbols d'una victòria. Una victòria, d'uns vencedors, que no volen que ningú deixi de saber que els morts –els seus morts, els de veritat i dels que s'han apropiat– no han estat en va: han estat *"por Dios y por España"*. In eternum

Diego Sola és historiador